

FRANSIZ GEZGIN CHARLES TEXIER'IN KÜÇÜK ASYA'SININ ANADOLU KÜLTÜR TARİHİNDEKİ YERİ

Musa YILDIZ*

Özet

Bu çalışmada, Anadolu'nun büyük bir kısmını adım adım gezen Fransız gezgin Charles Texier'in 1833 yılında Paris'te yayınladığı L'Asie Mineure (Küçük Asya) adlı eserinin Anadolu'nun kültür tarihindeki yeri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Küçük Asya, Charles Texier, Kültür Tarihi.

The Place of French Itinerant Charles Texier's Asia Minor in the History of Anatolian Culture

Abstract

In this work; the place of Asia Minor (L'Asie Mineure) in the history of Anatolian Culture will be studied, which is written and published in 1833 in Paris by Charles Texier who is an French itinerant and who almost walked around all over Anatolia.

Key Words: Anatolia, Asia Minor, Charles Texier, The Culture History.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü (ymusa@gazi.edu.tr).

Giriş:

Anadolu, coğrafi konumu, ziraata elverişli toprağı ve iklimi, zengin maden yatakları ile en eski zamanlardan beri insanları cezp etmiş, pek çok kültür bu topraklar üzerinde yeşerip, zengin miraslarını bizlere bırakarak tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Anadolu ilkçağlardan itibaren Mezopotamya, Filistin, Mısır, Roma ve Yunan medeniyetleri ile yakın ilişki içinde olmuştur. M.Ö. 8. bin yıllarında yerleşik hayata geçilen Anadolu'da maden çağına geçiş ve yazının kullanılmaya başlaması dünyamızın pek çok bölgelerine göre daha önce olmuştur. Binlerce yıl boyunca günün ileri teknolojilerinin üretildiğı bu yerler, askerî, politik ve ekonomik güç olarak da daima önemini korumuştur.

Bir milletin en değerli varlığı şüphesiz onun tarih boyunca ortaya koyduğu kültür mirasıdır. Bu ise her milletin yetiştirdiğı sanatkâr, bilim adamı, filozof, vb. kişilerin ortaya koyduğu maddî ve manevî eserlerle oluşur. Bu eserler, hem onu oluşturan milletin, hem de bütün insanlığın malıdır. Anadolu'da, Türklerden önce yaşamış uygarlıkların bakiyeleri de hem bizim, hem de bütün dünyanın ortak hazineleridir. Her kültür, kendisinden önceki ve çağdaşı kültürlerle karşılıklı alış veriş hâlinindedir. Bu açıdan baktığımızda eski Helen uygarlığı doğu uygarlıklarının gelişmiş bir şekli olup, bugünkü batı uygarlığı ise, bunların ve daha başka uygarlıkların bir sentezinden ibarettir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde büyük gelişmeler kaydeden Türk kültürünün kaynaklarının da Orta Asya, İslâm, Anadolu, Akdeniz ve batı kökenli olduğunu görürüz.

Kültürümüzün özünü oluşturan bu kaynakları uzun süre ihmal ettiğimiz bir gerçektir. Özgün ve saygın bir kültür oluşturmamız, bu kaynaklardan daha çok beslenmemize bağlıdır.

Coğrafi, stratejik ve tarihî durumu ve özellikleri ile binlerce yıldan beri bir cazibe merkezi olan Anadolu'muz, muhtelif devirlerde dalgalar hâlinde gelip yerleşen ve devletler kuran pek çok ulusun yaşadığı bir mekân olmuştur. Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile bunlar yeni bir statü kazanmışlar. Türk-İslâm hoşgörüsü bunları hemen cezp etmiş, Anadolu tarihinde ilk defa bir uyum ve dayanışma görülmüştür. Anadolu Türk toplum yapısı bu topluluklarla güçlenmiş, Türkler Anadolu tarihinin hiçbir döneminde herhangi bir siyasî güç tarafından oluşturulamayan kültür bütünlüğünü gerçekleştirmişler; kendilerinden önce yaşamış toplumların kültür ve medeniyet kalıntılarını korumuşlardır.

Başlangıçtaki görkemli hayat ve onun bıraktığı zengin miras daima gizemini korumuş, Anadolu'nun antik kentleri ve muhteşem anıtları batılı bilim adamlarının daima ilgi odağı olmuştur. Bilhassa Roma İmparatorluğu dönemi ve müteakip devirlerde bu ilgi doruğa çıkmış,

Apollonius, Pausanias, Plinius, Strabon vb. bilim adamı ve gezginler doğruluğuna güvenebileceğimiz müşahedelerini bizlere bırakmışlardır. Anadolu'ya gelen gezginlerden birisi de Fransız Charles TEXIER'dir.

Fransız Gezgini Charles Texier ve Küçük Asya'sının Anadolu'nun Kültür Tarihindeki Yeri:

Ünlü Fransız arkeolog ve gezgini Charles TEXIER 1802 yılında Versailles'da doğmuş ve 1871 yılında Paris'te vefat etmiştir. Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulunu bitirmiş; Fransız Bilimler Akademisi ve Paris Arkeoloji Enstitüsü üyelikleri yapmıştır. Bayındırlık İşleri Müfettişliği görevi esnasında Fransız Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. İlki 1833 ve ikincisi 1843 yılında olmak üzere, Anadolu'da yıllarca süren seyahat ve incelemeleri sırasında yurdumuzun çok büyük bir kısmını baştan başa gezip dolaşmış, kazılar yapmış, araştırmalarda bulunmuş ve bütün bu çalışmalarının sonuçlarını yayımlamıştır.

Charles TEXIER'in bizim için en önemli eseri bildiri konumuz olan *Asie Mineure* adlı eserinin Türkçe çevirisi *Küçük Asya*'dır. Bu eserin Fransızca ilk baskısı, *Küçük Asya'nın Tasviri; Güzel Sanatları, Anıtların Tarihi, Antik Şehirlerin Planları ve Topografyası* adıyla 1839-1849 yılları arasında Paris'te üç cilt olarak yayımlanmıştır¹. Aslında bu eser, XIX. yüzyılın ortalarında Fransa'da basılan ve 60-70 ciltten oluşan *L'Univers Pittoresque* başlıklı dizinin üç eserinden birisidir. Bunlardan birisi Ph. Le Bass tarafından yazılmış *Anadolu'nun Antik Tarihi*, diğeri ise Van Gaver ile Jovannini'nin hazırladığı *Osmanlı Tarihi*'dir. M. J. Van Gaver'ın, *Turquie* (Paris 1840) adlı eseri, 462 sayfa metin, 97 gravür ve bir haritadan oluşur.

TEXIER ilk seyahatinden on yıl sonra, 1843 yılında Türkiye'ye yaptığı ikinci seyahatini takiben bu eserini, yeni bilgi ve belgeler eklemek suretiyle, daha da olgunlaştırarak yeni bir versiyonunu, yine Paris'te önce 1862, sonra 1882 yıllarında olmak üzere iki kez daha bastırmıştır.

Bir anlamda XIX. yüz yılda Anadolu'nun Evliya Çelebisi diyebileceğimiz yazar Charles TEXIER'in bu dev eseri, yayımlanır yayımlanmaz ilim dünyasında büyük yankı yapmıştır. İçeriği bakımından özellikle Anadolu'yu ilgilendirmesi sebebiyle Türk aydınlarının da

¹ *Description de l'Asie Mineure; Beaux=Arts, Monuments Historiques, Plans et Topographie des Cités Antiques*, Paris, Typographie de Firmin Didot Frères, Libraires Imprimeurs de L'Institut de France, 1839. Diğer önemli eserleri de şunlardır: *Description de l'Armenie et de la Perse, de la Mesopotamie* (Paris, 1842-1845), 2 Cilt/*Armeniya, İran ve Mezopotamya'nın Tasviri; Edesse et ses Monuments* (Paris, 1859)/*Urfa ve Anıtları; l'Architecture Byzantine ou Recueil de Monuments, des Premiers Temps du Christianisme ou Orient* (Londra, 1864 R.P Pullar ile birlikte)/*Bizans Mimarlığı; The Principal Ruins of Asia Minor* (Londra, 1865 R.P Pullar ile birlikte)/*Küçük Asya'nın En Önemli Harabeleri*.

dikkatini çekmiş ve daha *Millî Mücadele* devam ederken, Ali Suat Bey tarafından Türkçeye tercüme edilerek, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekaleti”nin iki numaralı neşriyatı olarak (Telif ve Tercüme Heyetince tetkik ve kabul edildikten sonra) neşredilmiştir. Eserin birinci ve ikinci ciltleri 1923 ve üçüncü cilt 1924’te İstanbul’da Matbaa-i Âmire’de basılmıştır. Birinci cildin fiyatı yetmiş beş, diğer ikisinin fiyatları seksener kuruş olan eser, parasız olarak dağıtılmıştır. Eser, Harf İnkılâbından önce basıldığı için hâliyle Arap Alfabeti ile yazılmıştır².

Burada yeri gelmişken Atatürk’ün 20 Kasım 1931’de Konya’dan Başbakan İnönü’ye çektiği telgrafı vermek dönemin yöneticilerinin tarihî eserlere verdiği önemi ortaya koyması açısından oldukça önemlidir³:

Konya’dan Başbakan İnönü’ye Telgraf

20.11.1931

Acele ve önemlidir.

Son tetkik seyahatimde muhtelif yerlerdeki müzeleri, eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim:

1.İstanbul’dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya’da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebî mütehassısların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak, memleketimizin, hemen her tarafında emsalsiz definelere hâlinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmî bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hâle gelmiş olan âbidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat’î lüzûm vardır. Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim.

2.Konya’da asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabî içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır evvelki Türk medeniyetinin hakikî şaheserleri kıymette bazı mebanî vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alaeddin Camii, Sahip Ata Medrese Cami ve Türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minare, derhâl ve müstacelen tamire muhtaç bir hâldedirler. Bu tamirin gecikmesi, bu âbidelerin kâmilten indirasını mucib olacağından evvelâ

² Charles Texier, *Küçük Asya*, Ankara 2002, I, XI-XII.

³ Saim Sakaoğlu, “Atatürk’ün Dil ve Kültür Anlayışı”, *Türk Dili*, S.597, Eylül 2001, s.225-229.

asker işgâlinde bulunanların tahliyesinin kâffesinin mütehasıs zevât nezâretiyle tamirinin temin buyurulmasını ricâ ederim.

K. Atatürk

Eseri tercüme eden Ali Suat Bey, Mekteb-i Mülkiye mezunu olup, çok iyi Fransızca ve Arapça biliyordu. Kendisi aynı zamanda yazar da olan mütercim, Necid, Hicâz, Körfez ülkeleriyle Irak, Filistin ve Suriye dahil Osmanlı topraklarının pek çok yerinde gezi ve denetlemelerde bulunmuş ve bir süre Anadolu'da Vali Muavinliği görevi de yapmıştır. Görevi gereği bulunduğu ve gezdiği yerlerde halkın yaşayışı ve yönetime dair değerli gözlemleri olan Ali Suat Bey, bizde örneği pek fazla olmayan bir davranışla, gezi notlarını da *Seyahatlerim* adıyla neşretmiştir⁴. Ali Suat Beyin iki eseri daha olup, bunlar da: *Amerika Cemâhir-i Müctemiası Reis-i Muhteremi Wilson Hazretlerine Açık Mektup*⁵ ve *Muhtelif Memleketlerde Beledi Usulleri*'dir⁶.

Eser, Ali Suat Beyin Osmanlıca çevirisi esas alınarak Kâzım Yaşar KOPRAMAN tarafından Yeni Türk Alfabesine aktarılmıştır. Yeni Türk Alfabesine aktarılan eser, Musa YILDIZ tarafından Fransızca orijinal metinle de karşılaştırılarak sadeleştirilmiş ve atlanan yerler Fransızcadan çevrilmiştir. 2002 yılında, Başbakanlık Tanıtma Fonu Kurulunun katkıları ve Kültür Bakanlığı işbirliğiyle Ankara'da Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı tarafından 3 cilt hâlinde yayımlanmıştır.

Bu eserin, Türkiye Arkeolojisi için en orijinal kısmı, topografik haritasını çıkartıp bir çok yerini resimlediği Hititlerin başşehri Hattuşuş (Boğazköy) ile buranın açık hava tapınağı olan Yazılıkaya'yı bulmuş ve dünyaya tanıtmış olmasıdır. Gezip dolaştığı yerlerde sadece antik devirlere ait değil, daha sonraki (Selçuklu, Beylikler, Osmanlı vb.) devirlere ait de önemli şehirlerin, yapı ve anıtların çizimlerini yapmış, uzmanlar tarafından gravürlerle durumlarını tespit etmiştir. Bunlarla da yetinmemiş, Anadolu'nun jeolojik yapısı, coğrafi özellikleri, yer altı ve yer üstü kaynakları ve kültür merkezlerinin tarihî ve o günkü halkın etnik, demografik, kültürel, ekonomik vb. durumu hakkında bilgi vermiş, gözlemlerini aktarmıştır.

Yazar metinlerle yetinmeyerek müşahedelerini gravürlerle desteklemiş; bu sayede, geçen uzun zaman zarfında yok olan pek çok eser de çizimlerle bile olsa zamanımıza kadar

⁴ İstanbul, Kanaat Matbaası, 1332, 230+2 s. Bu eser N. Ahmet Özalp tarafından Latin harflerine çevrilerek, İstanbul'da 1996'da yayımlanmıştır.

⁵ İstanbul, 1919, 15 s.

⁶ M. J. Montagu Harris'den çeviri. İstanbul, Şehremaneti Matbaası, 320+15 s.

ulaşabilmiştir. Ayrıca bu kitabı mihenk taşı olarak aldığımızda yaklaşık yüz elli yıllık bir süre boyunca ortaya çıkan tahribatı da görmek mümkündür. Bugünkü fotoğraflama tekniğiyle tespit edemeyeceğimiz ince ayrıntıları bile kaydetmiştir. Tabiri caizse özel çizimleriyle tarihi dondurmıştır. Eserde yer alan gravürlerden birkaç örneği bir fikir edinmeniz açısından slayt olarak sizlerin dikkatine sunmak istiyorum.

Charles TEXIER ilmî merak ve özel ilgileri ile Osmanlı Devletinin hâkim olduğu topraklarda seyahat ve araştırma yapmak isteyenleri caydırıcı, kasıtlı ve yanlış propaganda ve görüşleri, kendi çalışmalarına ve görüp yaşadıklarına dayanarak, gerek basın-yayın yoluyla, gerekse aydınlatıcı konferanslarıyla, etkisiz kılmak için de gayret sarf etmiştir.

Eser üç cilt on kitap hâlinde yayımlanmıştır. Birinci cildin ilk kitabı yazarın yöntemi ve Asya ile ilgili genel tanıtma bilgilerinin verildiği bir giriş niteliğinde düzenlenmiş olup, on yedi bölümden oluşmaktadır.

Yazar, bir gezi kitabı için hiç de şaşırtıcı sayılmayacak bir girişle, gezginlere öğütlerle başlamaktadır⁷. Ardından İstanbul-Tarsus arasındaki bütün şehirlerin mülkî ve askerî makamlarına hitaben çıkarılmış olan Sultan Mahmut'a ait Pâdişah Fermânı'nı okuyucuya sunmaktadır⁸. Önemli olması açısından ferman ve fermanın önce yazar tarafından verilen bilgilerin burada sıralanması yararlı olacağı kanaatindeyim⁹:

“Asya’yı dolaşmak isteyen bir gezgin -burada Asya’dan maksat, İzmir’den, Basra körfezine kadar uzanan ve halkının nitelik ve âdetleri yaklaşık aynı olan bölgedir- bağlı bulunduğu elçilik aracılığıyla bütün bölgelerde geçerli bir Padişah Fermanı elde etmek zorundadır. Bursa, İzmir vb. büyük illerin valileri, konsolosların isteği üzerine, kendi sınırları içinde geçerli olan Buyruhtuları verirler; fakat bu kâğıtlar, Ferman etkisi taşımaktan çok uzaktır.

Kısaca, bir yere gitmek için Tezkire denilen bir kâğıt daha vardır ki, bu ancak posta konak yerlerinden hayvan almaya yarar. Bu son iki tür kâğıdın eksik tarafı, gezgini gümrük kontrolünden muaf tutamamasıdır. Hâlbuki elinde Ferman olan bir kişi, karada veya denizde, hiçbir yerde gümrük vergisi vermez.

Fransız Büyükelçisinin isteği üzerine Sultan Mahmut zamanında verilmiş bir Padişah Fermanı örneğini buraya koyuyoruz:

⁷ Charles Texier, *a.g.e.*, I, 4.

⁸ *a. e.*, I, 5.

⁹ *a.e.*, I, 5-6.

**İstanbul ile Tarsus Arasındaki Bütün Şehirlerin Mülkî ve Askerî Makamlarına
Hitaben Çıkarılan Bir Padişah Fermanı'nın Metni**

“Bâb-ı Âlî'm nezdinde Fransa'nın elçisi, İsevî milleti büyüklerinin nümûnesi olan Amiral Baron Roussin, takdîm ettiği nâmede Fransız muteberânından N... 'in Dersââdet'ten Tarsus'a bir merak seyahati icrâ etmek için birkaç Frenk hizmetkârlarıyla gideceğini bi'l-beyân mu'teber-i mümâ ileyhin Dersâ'âdet'ten Tarsus'a kadar yolu üzerindeki her yerde münâsib vechile misâfir edilmesini talep eyledi. Mümâ ileyhin ne şahsı ve ne eşyâ ve binekleri hakkında hiçbir suûbet olmaması, kendine lüzûmu olan erzâkın tedârîki, ondan hiçbir sebeble harâc ve vergi gibi bir şey talebiyle incitilmesini mûcib olacak ve ona karşı bir taarruz addolunacak harekâtta şiddetle tevakkî edilmesi ve mümâ ileyhin tâm bir himâyet ve muhâfaza ile imtiyâzât-ı saltanattan müstefîd olması matlûbdur. İrâdem, bâlâda mezkûr olduğu vechile ifâ edilmelidir. İmdi siz ki memûrin-i mümâ ileyhimsiz, bilmelisiniz ki bu mu'teber zât, ikrâm ve hürmete lâyıktır. İstanbul'dan Tarsus'a kadar yanındaki Frenk hademesiyle her nereye inerse münâsib surette îvâsına ve ne kendi ve ne de eşyâ ve hayvanları için dûcâr-ı müşkilât olmamasına ve harâc ve sâir bir talep ile ta'cîz edilmemesine, erzâk-ı lâzimesinin tedârîkine ve imtiyâzât-ı saltanata tevfiân himâyet-i misâfirperverâneyi her vakit bulmasına mezîd-i dikkat eylesiniz.

İş bu Fermân'ımın muhteviyâtı budur. Vusûlünde mûcibince amel edesiniz.”

Yazım Tarihi: Safer 1251 (20 Haziran 1835).

Charles Texier önceki gezginlerin Asya ile ilgili inceleme yöntemlerini eleştirerek kendisinin izleyeceği yolu da şöyle anlatmaktadır¹⁰:

“Asıl ilmî olan coğrafya bizden, nehir havzalarını izleme sırasıyla dolaşmayı ısrarla isteyecekti. Ancak bu yöntemde, şehirlerin tarihlerini parçalamak ve okuyanın kafasını karıştırmak gibi bir sakınca vardır. Biz, her şehri ayrı ayrı incelemeyi daha doğru buluyoruz. Bu metotla, şehirleri birbiri peşi sıra işgal etmiş olan milletleri, kavimleri ve bunların meydana getirdikleri çeşitli yapıları daha iyi anlarız. Böylece yapıların karakterleriyle âdetler de daha güzel bir tablo sunmuş olur.”

Diğer kitapların konuları ise şöyledir:

İkinci Kitap, Bitinya (otuz altı bölüm),

Üçüncü Kitap, Misya (otuz bölüm),

İkinci cilt: Dördüncü Kitap-Eolya-Lidya (otuz yedi bölüm),

¹⁰ a.e., I, 9.

Beşinci Kitap, İyonya (altmış bölüm),

Altıncı Kitap, Frigya ve Galatya (altmış bir bölüm),

Üçüncü cilt: Yedinci Kitap, Kapadokya (kırk beş bölüm),

Sekizinci Kitap, Armeniya-Pont-Paflagonya (yirmi beş bölüm),

Dokuzuncu Kitap, Karya-Likonya-İsaurya (yirmi iki bölüm),

Onuncu Kitap, Likya-Pamfilya-Kilikya (kırk altı bölüm).

Yazarın birinci cilt ikinci kitapta “Olimpus (Uludağ) Türkmenleri” başlığı altında verdiği şu bilgiler de oldukça önemlidir¹¹:

“Türkmenlerin yayla adını verdikleri yazlık ikamet yerleri, bu yüksek yerden başlar. Yayla, Asya göçebelerinin hayatında önemli bir yer tutar. Her aşiretin belli bir yazlık yeri vardı. Bir diğeri asla o yeri almaya gelmezdi. Bu yerler, dağların yamaçları üzerinde, serin ve sulak otlaklardır. Her aşiret, kulübelerini yapar ya da çadırlarını kurar. Kış gelince sıcak yerlere inerler. Herkes ufak bir parça yer eker ve sürüsünü otlatır. Asya'nın çeşitli yerlerinde, bu Türkmenlerin birçok aşiretlerini gördük ve hepsini rahatlık ve memnuniyet içinde bulduk. Özellikle yüzlerindeki sakinlik ve yabancılara sevimli ikramları ne hoştur. Kendilerine Aksakal ya da Eski denilen ihtiyarlarından başka bir otorite tanımazlar. Hükümete çok az bir vergi öderler. Denilebilir ki bunlardan hiçbiri kendi çadırını şehrin en güzel evine değişmez. Bu Türkmenler, şehir Türkleri tarafından çok saygı görürler.”

İkinci cilt dördüncü kitapta “Müslüman Halk-Âdetler-Köylülerin Batıl İnançları” başlığı altında verdiği şu bilgiler de dikkat çekicidir¹²:

“Tarif ettiğimiz Lidya şehirlerinin hemen hemen hepsinin halkı, gerek âdetler ve gerek kıyafet açısından, diğer halktan büsbütün farklıdır. Bunlara Zeybek adını verirler. Bunların, liderleri ve kuralları olan bir tür teşkilatlar vardır. Özellikle, doğuyu ziyaret eden ressamaların tasvir ettikleri özel bir kıyafet ile ayırt edilirler. Bu kıyafet, özellikle Decamps'ın en güzel tablolarına konu olan seçilmiş örnektir. Zeybekler çok uzun bir sarık, bütün bir silah fabrikası hâlini almış geniş bir kuşak sararlar. Bu kuşağın arasında tabancalar, yatağanlar, hançerler olduğu gibi çubukla maşa da vardır. Genellikle beyaz bezden yapılmış donları, ancak dize kadar iner. Arkasından sıkışmış olan bu elbise, orta çağınki gibi bir uçkurla toplanmıştır.

¹¹ a. e., I, 231-232.

¹² a. e., II, 103-104.

Zeybekler yalnız asker değildirler, tüccar ve iyi kervancıdırlar. Bunların kökenleri hakkında bir şey öğrenmek mümkün değildir. Niçin Zeybek diye adlandırıldıklarını kesin olarak bilmezler. Fakat yüz şekilleri ve âdetlerine göre Osmanlı ırkından olmadıkları kesindir. Bunlar sadece Boz (Tmolus) ve Cevizli (Messogis) Dağlarının köylerinde otururlar.”

Eserin tamamında Anadolu'nun kültürüyle ilgili bu ve buna benzer pek çok bilgiyi bulmak mümkündür. Bu eser ülkemizin zengin geçmişiyle ilgili olarak ele aldığı konular bakımından önemli olduğu kadar, XIX. yüzyıl Türkiye Tarihi için de değerli bir kaynaktır. Ancak bu bilgileri kullanırken dikkatli davranmak zorunluluğu vardır. Çünkü eserdeki bilgilerin bir kısmının “tarafli” ve “oryantalist” bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir ki bu husus, hemen hemen bu tür eserlerin ortak özelliğidir. Buna rağmen bu tür eserleri görmezden gelemeyiz.

Charles TEXIER'in bu eseri baştan sona kadar okunduğunda, incelediği şehirlerin demografik yapısından söz ederken gayri Müslim nüfusun, hiçbir yerde toplam nüfusun üçte birini geçmediği görülmektedir. Öte yandan yazarın bilinç altında bir “Haçlılık” zihniyetinin yattığı, bazen gizlemeye gerek görülmeksizin ifade edilirken, bazen de Türklere ait hususların “küçük görme” şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Buna bir örnek olarak o sıralarda Osmanlı Devletine isyan eden Kavalalı Mehmet Ali Paşanın sık sık öne çıkarılmasını; Osmanlı Devletinin yıkılmasına ramak kalmışken, Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devletine yardım etmesinin tenkit edilmesini verebiliriz.

Eskişehir çevresindeki kuyulardan Lületaş çıkarılması, bütün ayrıntıları ile anlatılmakta; Ankara Keçisi hakkında çok geniş bilgi verilmekte, hattâ bu keçinin Fransa'ya nasıl götürülebileceği hakkında görüşler dile getirilmektedir.

Charles TEXIER'in Ankara çevresini dolaşırken Gal atalarını araması, gördüğü kumral, sakallı, mavi gözlü insanları onlara benzetmesi, böylesine büyük bir âlimin, millî meseleler söz konusu olunca ne kadar hissileşebileceğinin bir delili olarak değer taşıyabilir.

Yazarın Anadolu'nun coğrafyasına, tarihine ve arkeolojisine dair verdiği bilgilerin (özen yerlerinin adlarının tespiti, aralarındaki mesafeler, sınırların tayini, şehirlerin, binaların, abidelerin tavsifi, dağların, ovaların güzellikleri, kitabelerin okunuş ve tercüme vb.), pek değerli olduğunu, ancak yazarın, Anadolu'yu gezip dolaştığı zaman dilimindeki, kişisel gözlem ve tespitlerine dair verdiği bilgilerin, ihtiyatla karşılanması ve diğer kaynaklardan sağlanacak bilgilerle karşılaştırılarak kullanılması gerektiğini bir kez daha hatırlatmalıyız.

Kaldı ki o zamandan bu yana gezilip görülen yerler hakkında yurt içinde ve yurt dışında önemli bilimsel araştırma ve kazılar yapılarak, o dönemde bilinmeyen birçok husus artık gün ışığına çıkarılmış bulunmaktadır.

Sonuç:

“*Kitap, kitabın anahtarıdır.*” sözünden hareketle bu eserin ileride üzerinde daha pek çok çalışmalar ve incelemeler yapılacak önemli bir kaynak olduğuna inanıyoruz. Gezdiği dönemdeki şehirlerdeki mevcut eserlerin kaydını çıkararak, Anadolu’nun kültür tarihine önemli katkıları olduğunu düşünüyoruz. Her ne amaçla olursa olsun, ülkemize gelerek tarihî eserlerimizi inceleyip, böyle kıymetli bir eseri insanlığa hediye ettiği için Charles TEXIER’e teşekkür borçlu olduğumuzu belirtmeliyiz.